

Ганна Капустян

Доктор історичних наук, професор кафедри теорії, історії держави та права Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського

У статті розглядається модель бездержавного самоуправління народу у формі вільно обраних безпартійних рад та виборності командування, яку пропонувало керівництво Революційно-повстанської армії ім. Батька Махна як альтернативу більшовицькій диктатурі. Показано, що в боротьбі за досягнення своєї мети — встановлення Української Безвладної Трудової Федерації махновське керівництво вживало заходів для підтримки військової дисципліни, недопущення грабунків та для коректного ставлення своїх підлеглих до цивільного населення.

Ключові слова: Революційно-повстанська армія ім. Батька Махна, Нестор Махно, махновщина, анархізм, народне самоуправління.

Hanna Kapustian

People's Self-Government Principles in the Makhnovist Insurgent Movement

The alternative to the Bolshevik dictatorship model of stateless self-government of the people in the form of free-elected non-party councils and Army Command electivity introduced by the Makhnovist Army leadership is examined in the article. It is shown that fighting for its goal, the "Ukrainian Powerless Labour Federation", the Makhnovist leadership took measures for sustaining military discipline, preventing loots and for providing correct attitude of its subordinates towards civilians.

Keywords: The Batko Makhno Revolutionary Insurrectionary Army of Ukraine, Nestor Makhno, Makhnovism, anarchism, people's self-government.

ПРИНЦИПИ НАРОДНОГО САМОУПРАВЛІННЯ В МАХНОВСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУСІ

Розпад Австро-Угорської, Російської, Османської імперій посилювало прагнення народів до самовизначення, поставило завдання перед національною елітою консолідувати суспільні зусилля задля відродження національних держав.

Одразу після Жовтневого перевороту розпочинається кампанія вторгнення більшовицьких урядів в Україну. Основу такої експансії складало намагання більшовиків знову нав'язати присутність централізованої держави селянству-постачальнику зерна, носію української ідентичності. У вирі Першої світової війни опинилися усі тогочасні імперії. Англійці, німці, французи сприяли здійсненню великих вирішальних операцій на Заході. На Сході ж війна носила досить радикальний характер у політичному, національному, соціальному аспектах. Оскільки доля імперій і народів підпорядкованих їм чи конфліктуючих з ними і один з одним, миттєво виявилась тісно пов'язана з наслідком війни. На Сході війна несла більше ідеологічне навантаження. Там вона здавалась «з самого початку війною за свободу народів»¹.

Соціальна картина тогочасної України свідчить про переважаючий селянський чинник. Незавершене аграрне реформування десятиліттями впливало на характер суспільно-політичних настроїв в українському селі. Падіння російського самодержавства у 1917 р. посилювало селянську надію зреалізувати споконвічне селянське гасло «Земля і воля». Тому не дивно, що в тогочасній Україні активізується селянський повстанський рух.

Соціально-економічний розвиток українського Лівобережжя, Правобережжя, Півдня мав ряд особливостей, які суттєво впливали на суспільно-політичну ситуацію у тому чи іншому регіоні.

Важливим видається дослідити причини селянського повстанського руху на Півдні України, його особливості на тлі загальноукраїнського контексту, розмах, практичне вирішення існуючих проблем шляхом самоорганізації на місцях.

¹ Грациози. А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933/ Андреа Грациози. — М.: РОССПЭН, 2008. — С. 147.

Селянський повстанський рух на Півдні України у 1918—1921 рр., який отримав назву у сучасників та істориків за прізвиськом його керівника — Нестора Івановича Махна, є одним із ключових для розуміння суті та наслідків Української революції 1917—1921 рр. Махновщина — невід’ємна складова Української революції, яка своїми коріннями відходить у дореволюційну епоху, ферментована німецькою окупацією, більшовицькою експансією, загрозою білої контрреволюції, «воєнно-комуністичною політикою» більшовиків.

Дослідник махновського руху М. Кубанін вважав, що найбільшу політичну активність виявили ті області України, які протягом 1905—1907 рр., а також і у 1917 р. були найбільш революційними. Так, на півдні України селянство було більш заможніше, ніж в інших регіонах. У їх господарствах застосовували більше сільськогосподарських машин, вони вирощували хліб на продаж. Поміщицьке землеволодіння гальмувало господарську активність селян. Тому після падіння російського самодержавства вони масово долучились до «чорного переділу»².

Мемуари більшовика В. Антонова-Овсієнка, командувача Південним фронтом Червоної армії, звертають увагу на стійкість махновських загонів у боротьбі з Денікініним, на постаті самого Н. Махна, його військовий талант³.

Перекоханим захисником махновського руху виступив його активний учасник, колишній ідейний наставник Н. І. Махна П. О. Аршинов (Марін). Фактично він був першим історіографом, який симпатизував селянському повстанському рухові. Цінність такої праці Аршинова у тому, що автор, будучи активним учасником подій, зміг використати оригінальні документи органів військово-політичного керівництва махновської армії. Аршинов характеризує політичну програму махновців, виступає, по суті, першим біографом соратників Махна⁴.

Зарубіжна історіографія також надавала позитивну оцінку Махну і його рухові⁵.

² Кубанін М. *Махновщина. Крестьянское движение в степной Украине в годы гражданской войны*. — М., 1928.

³ Антонов-Овсенко В. А. *Записки о гражданской войне*. — Т. 1—4. М.; Л., 1930—1933. Волин. В. М. *Разъяснение: По поводу ответа Н. Махно*. — Париж, 1929.

⁴ Аршинов П. А. *История махновского движения (1918—1921)*. — Запорожье, 1995.

Новим етапом в історії вивчення махновського руху стали 1990-ті роки і початок ХХІ ст. як у Росії⁶, так і в Україні⁷.

Фундуєчу основу новітньої різнопланової історіографії махновського руху має скласти новий збірник документів «Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: Документы и материалы». — М.: РОССПЭН, 2006. Документи збірника руйнують усталений образ Нестора Махна, сформований радянською історіографією, кінематографом та художнім словом.

Цей збірник завершує серію документальних збірників «Селянська революція в Росії: 1902—1922 рр.». На основі різнопланового комплексу джерел, багато яких наведено вперше, показано суть повстанського руху селян Півдня України у 1918—1921 рр., його причини, масштаби, програмні документи. У центрі уваги — події на Півдні України, де у лівобережних наддніпрянських районах від Катеринослава до Олександрівська, з півночі на південь і до Кривого Рогу на захід, на території тодішніх Катеринославської, Полтавської і Таврійської губерній у 1918 році розгорнувся потужний повстанський рух, що продовжувався до 1921 року. Головну увагу збірник акцентує на самому повстанському рухові у Повстанській армії⁸.

Успіх справи значною мірою забезпечується силою впливу лідера, його особистими рисами. Саме у цей складний час до України, у рідне Гуляйполе повертається Н. І. Махно. Тут він створює «Чорну гвардію» і приступає до практичних дій щодо розв'язання

⁵ Волин В. М. Разъяснение: По поводу ответа Н. Махно. — Париж, 1929; Николаев А. Ф. Первый среди равных. — Детройт, 1947; Menzies M. Makhno. — Paris, 1972; Molet M. Nestor Makhno in the Russian Civil War. — London, 1982; Skirda A. Les Cosaques de la Liberte. — Paris, 1985; Skirda A. Nestor Makhno, Les Cosaques de la Liberte (1888—1934). — Paris, 1999.

⁶ Див.: Колин В. В. Нестор Махно: мифы и реальность. Калинин, 1990; Мосияш С. П. Одиссея батьки Махно. — М., 2002; Семанов С. Н. Махно: Подлинная история. — М., 2001; Шубин А. В. Махно и махновское движение. — М., 1998.

⁷ Верстюк В. Ф. Комбриг Нестор Махно. — К. Інститут історії (препринт), 1990; В. Ф. Верстюк. Махновщина: Селянський повстанський рух на Україні (1918—1921). — К. Наукова думка, 1992; Ермаков В. Д. Махновщина: некоторые социально-бытовые аспекты повстанческого движения крестьян Украины// Социологические исследования. — 1991. — № 3. — С. 76—86; та ін.

⁸ Т. Шанин, В. Кондрашин, Н. Тархова. Введение// Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: док-ты и материалы /Серия: Крестьянская революция в России. 1902—1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/ А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 7.

аграрних проблем. У серпні 1917 року він розігнав поміщиків та колоністів і поділив землю між селянами. За це він отримав заслужений авторитет у середовищі трудового люду⁹. Селяни обирають його «батьком». Гуляйполе і вся південна Україна стали потужним осередком селянської революції, яка охопила територію з населенням у два мільйони осіб. Тут змогли протистояти як «білим», так і «червоним» і створити вільну «Махновію». Її учасники проявили ефективну політичну активність, селянську самодіяльність і воєнну винахідливість.

Махновську ідеологію, навіть за широкого використання російської мови і гасел інтернаціоналізму, жодним чином не можна вважати антиукраїнською. В середовищі повстанської армії, в умовах боїв та походів формувався «український анархізм» — національна форма вчення, заснована на взаємопроникненні ідей теоретичного анархізму, народного світогляду і запорозьких традицій. Селяни бачили в махновському русі відродження народних суспільних інститутів і форм управління козацьких часів. Географічна територія і спадковість поколінь основної маси його учасників додатково підтверджують цю тезу. Нестор Махно називав очолюваний ним рух не інакше як «Українською Революцією».

Селянський повстанський рух Махновщина відрізнявся від інших повстанських рухів того часу власною програмою, організованістю, відповідним озброєнням, обмундируванням. У Революційно-повстанській армії (РПА) ім. Батька Махна надавалось багато уваги дисципліні, порядку, моральності повстанців, культурно-просвітницькій роботі.

Звертаючись до селян Новоспасівки 18 березня 1920 року, махновці наголошували на тому, що «Капіталісти і поміщики тримали трудящих у темряві, не допускали їх у середні і вищі школи, щоб таким чином темну масу було легше експлуатувати»¹⁰.

Головна ціль повстанського руху полягала у досягненні «безвладного трудового співжиття, позбавленого дармоїдів і коміса-

⁹ Волковинський В. *Нестор Махно/ Історія в особах: ХІХ-ХХ ст.* — К., 1995 — С. 298.

¹⁰ *Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: док-ты и материалы /Серия: Крестьянская революция в России. 1902—1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/ А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 324.*

рів-чиновників..., у запровадженні вільного радянського ладу. Без влади більшовиків, без тиску будь-якої партії». «Батько» покладав великі надії на людей «книжних»: «Ави, письменні, що навчались до ладу, звільняйте людей бідних та давайте поведу»¹¹.

Досліджуючи оригінальну документацію штабу РПА ім. Батька Махна, зокрема накази безпосередньо Н. І. Махна і його соратників, звертає на себе увагу їхнє бажання залишити після себе добру пам'ять. Зміст документів свідчить про те, що повстанці вірили в успіх «великої третьої соціальної революції» — про це у резолюції, прийнятій з'їздом селян, робітників та повстанців (28 жовтня — 2 листопада 1919 року)¹².

З'їзд визнавав, що суттю цієї революції є протест широких селянських і робітничих мас проти диктатури насилля і гніту будь-якої політичної партії і політичної влади. З'їзд вважав, що шляхом всенародної збройної боротьби селяни та робітники повинні повсюдно створити вільні суспільно-економічні організації, об'єднати їх і побудувати життя на «началах вільної суспільно-політичної організації; через внутрішню організацію і внутрішнє будівництво власного дійсно вільного і дійсно нового життя»¹³.

Командири вимагали від повстанців дотримуватись високої моральності. Про це свідчили їх накази: «зобов'язую усіх повстанців до складу групи негайно припинити гру в карти на гроші чи речі», — наказував командир Петренко ударної групи військ ім. Батька Махна в наказі № 1 від 14 листопада 1919 року, — «і строго-настрою стежити за тим, щоб партизани-повстанці не вживали спиртних напоїв... Товариші повстанці мають усвідомити, що услякий протизаконний виступ запламує нас назавжди і підштовхне до загибелі. Якщо доведеться реквізувати і конфісковувати, то не окремим особам, а заявляти своїм командирам і особам, уповноваженим для цього, щоб попередити бандитизм».

Наказ закінчувався закликком: «Товариші повстанці! Стежте за цією підлотою, бийте і виганяйте їх з нашої братньої родини ... на-

¹¹ *Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: док-ты и материалы /Серия: Крестьянская революция в России. 1902—1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/ А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 338.*

¹² *Там само. — С. 231.*

¹³ *Там само. — С. 231.*

магайтесь заслужити симпатію у середовищі народу своєю поведінкою, не вживайте грубих слів і висловів, не сваріться, поведіть себе як громадяни вільної країни»¹⁴.

Жорстокі умови воєнного часу безцеремонно втручалися в особисте життя мирних громадян. Перед повстанцями ставилась задача нівелювати вплив воєнного лихоліття для мешканців територій, можливих дислокацій махновців. Про це свідчить бюлетень № 118 від 6 липня 1921 року таємно-інформаційного відділу РНК УСРР про махновський рух: «Кінним складом банда постачається за рахунок обміну з селянами, до речі махновці за одного свіжого коня віддають двох своїх зморених... Розраховуються махновці з селянами грошима і цукром ... Махновці дотримуються надзвичайно мирної політики стосовно селянства. Махно в наказі від 2-го червня забороняє грабувати села (в наказі — «не підлягає конфіскації») і, навіть, вилучати з вітряних млинів зерно і комбікорм, погрожує розстрілом при невиконанні. Селяни відповідали махновцям співчуттям та доброзичливістю. — ... сільські мешканці захоплено зустрічають махновців (наприклад, в Охтирському повіті Харківської губ.), села постачають їх продовольством, дуже часто селянство надає їм суттєву допомогу, інформує про дислокації червоноармійських частин і усіяко опікується раненими бійцями, які залишаються в селах»¹⁵.

Заходячи до того чи іншого населеного пункту, повстанцям по РПА ім. Батька Махна наказувалось: «Усіх командирів і начальників команд зобов'язую строго стежити за повстанцями, щоб не виїздили з лав і щоб не роз'їжджали по городам і баштанам ... на це є дороги... В селах «не проводити конфіскацій в хатах комнезаможних селян, якщо на це не отримано дозволу із Штабу і не були здійснені слідчі дії стосовно їх злочину»¹⁶.

Ідея відновлення порядку розповсюджувалась повсюдно. Так, повстанський комендант міста Бердянська у наказі від 14 жовтня 1919 р. попереджував повстанців і мешканців міста: «усім товаришам повстанцям платити за вхід до театру...

¹⁴ *Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918–1921: док-ты и материалы /Серия: Крестьянская революция в России. 1902–1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 256–257.*

¹⁵ *Там само. — С. 645.*

¹⁶ *ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — С. 658. — Л. 8.*

Наказую усім власникам будинків ... привести в триденний термін будинки і прилеглі території до відповідного санітарного стану»¹⁷.

Наказ № 1 від 12 серпня 1919 року по 1-му Катеринославському повстанському полку націлював на жорсткі заходи стосовно тих, хто виробляв і споживав спиртне: «Товариші повстанці! Наказом командуючого армії Батька Махна наказується протягом двох днів з моменту проголошення цього наказу ліквідувати усі самогонні апарати. Усіх п'яних повстанців затримувати, роззброювати і відправляти в розпорядження Батька»¹⁸.

Дотримання порядку, дисципліни, шанобливого ставлення до простих трудівників підпорядковувалось великій меті повстанського руху. Цьому була підпорядкована і система покарань за порушення норм і правил, які визначали боєздатність і мобільність РПА ім. Батька Махна. Про це свідчили і опоненти Н. І. Махна: «Дисципліна надзвичайно строга: за невиконання бойового наказу, за боягузтво — розстріл, за дрібні провини — б'ють. Власного комскладу повстанці бояться, накази виконують беззастережно. Комсклад — переважно унтер-офіцери і підпрапорщики старої армії, колишніх офіцерів всього три. Комсклад має добру бойову підготовку і великі практичні навички партизанської війни. До командирів полків призначення виборне, але зустрічається і призначення»¹⁹.

Принципи порядності і справедливості — важливі складові майбутнього суспільства, до якого прагнули повстанці: «Заперечуючи державу і владу, махновці висувають нові форми державного і суспільного життя, а саме безвладні федерації економічних організацій ..., які регулюють економіку, опікуються виробництвом, товарообміном, розподілом і транспортом для усієї держави... Усі фабрики, заводи, землі передаються в руки виробничих професійних союзів, які не виконують вузьких професійних зобов'язань — захист труда робітників, розпоряджаються усім народним добром.

¹⁷ *Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: док-ты и материалы /Серия: Крестьянская революция в России. 1902—1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/ А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 866.*

¹⁸ *Там само. — С. 866.*

¹⁹ *Там само. — С. 489.*

Повстанці-махновці борються за повну самостійність і свободу України. Їх найближчою метою є знищення Денікінської армії і установлення Української Безвладної Трудової Федерації», — гласив зміст листівки «За що борються махновці»²⁰.

Нестор Іванович Махно власним способом життя підтверджував на практиці ідеали справедливості: «Махно і його штаб живуть надзвичайно скромно, бандитизм не помітний», — зазначав Антонов-Овсієнко, командуючий Українським фронтом (2.05.1919 р.)²¹.

Екстремальні умови селянського повстанського повсякдення, обумовлені подіями воєнного часу, вимагали відповіді на питання щодо внутрішньої самоорганізації і управління суспільством. Глибока переконаність всенародно обраного селянського лідера Батька Махна у необхідності створення Селянської республіки знаходила щире підтримку у селянському середовищі.

Вічні загальнолюдські цінності «земля», «правда» і «воля» склали основу Гуляйпільської «єдиної братньої сім'ї робітників і селян», управління якою могли б здійснювати трудові ради, «котрі б перебували поза тиском будь-якої партії», вільно обирались на безпартійній основі²².

Програма махновського руху передбачала створення радянського ладу, основу якого складали принципи народного самоуправління²³. Вільні виборні безпартійні ради мали б забезпечувати функціонування як господарського, так і громадського життя, захищати інтереси народу, а «не різних вузько партійних комісарів, які нав'язували зверху свій партійний гніт»²⁴.

Майбутнє облаштування народного самоуправління обговорювалось на представницьких форумах Гуляйпільського району і особистої участі Батька Махна. У дискусіях 2-го Гуляйпільського районного з'їзду фронтовиків, Рад і підвідділів (2—16 лютого 1919 року) зазначалось різке несприйняття диктату будь-якої політич-

²⁰ Нестор Махно. *Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: док-ты и материалы* /Серия: Крестьянская революция в России. 1902—1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/ А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 290—291.

²¹ Там само. — С. 129.

²² Там само. — С. 74.

²³ Там само. — С. 12.

²⁴ Там само. — С. 84.

ної партії в роботі Рад як органів місцевого самоуправління. Так селянин Чорнокнижний говорив з цього приводу: «Ми, безпартійні повстанці, піднялись на повстання проти усіх наших гнобителів, не допустимо нового закріпачення, від будь-якої б партії воно не виходило. Скажемо усім нашим ворогам: «Геть з дороги!» Ми самі в змозі побудувати власне вільне життя...»²⁵. Селянин Серафимов говорив так: «Ще не закінчена боротьба з контрреволюцією, що наступає звідусіль, як перед нами виростає нова загроза — загроза партійна, більшовицька, яка створює для нас нові ланцюги державно-більшовицькі. Більшовицький уряд намагається переконати, що служить інтересам робітників і селян, що воно несе звільнення трудящим. Воно називає себе «соціалістичним», яке працює під гаслом «соціальної революції». Але навіщо воно прагне владарювати над нами зверху зі своїх кабінетів? Товариші, ми знаємо від наших братів із Великої Росії яку там більшовики творять революцію... Ми знаємо, що там народ немає свободи, що там владарює партійна наруга, більшовицький хаос, насилля комісародержавія. І коли така партія намагається надати і нам на Україні такі «свободи», то ми не потребуємо таких учителів та опікунів, ми не потребуємо диктаторів, ми самі собі в змозі влаштувати нове життя»²⁶.

Учасники форуму закликають селян влаштовувати дієві Ради, делегуючи до їх складу ініціативних і відповідальних товаришів. Повстанець-анархіст Бойко закликав створювати «Ради, які б перебували поза усілякими партіями»²⁷.

Головуючий Веретельніков, звертаючись до делегатів у своїй полум'яній промові, націлював селян створювати селянські, економічні, безпартійні, вільно обрані Ради, «направляти до них чесних товаришів, які розуміють ваші інтереси... гуртуватись міцно навколо цих селянських економічних організацій, не дозволяти нікому ззовні заважати будівництву вашого життя»²⁸.

²⁵ *Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: док-ты и материалы / Серия: Крестьянская революция в России. 1902—1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/ А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 73—74.*

²⁶ Там само. — С. 74.

²⁷ Там само. — С. 74.

²⁸ Там само. — С. 79.

Ідея народного самоуправління втілювалась у практику повсякденного життя. Делегат Гончаренко від Покровської Ради говорив: «Облаштування нового життя іде у нас швидкими кроками. Хліб увесь взято на облік, шкіряний завод перейшов у відання Ради і працює успішно. Організовані зброярська і чоботарські майстерні, які працюють для потреб трудящих, які борються на фронті для звільнення трудового люду від гніту і закабалення. Організована допомога для родин товаришів, які загинули на фронті»²⁹. Делегат Жовнер від Успенської ради повідомляв, що Рада взяла увесь хліб на облік і по можливості допомагає матеріально незабезпеченим селянам³⁰.

З метою формування і розподілу бойових сил на місцях організовувались воєнно-революційні ради, де питанням самодисципліни, внутрішнього порядку серед повстанців приділялась достатньо велика увага. У виступі Батька Махна підкреслювалось, що після відходу авантюриста Керенського (і кампанії) «управління державою перейшло в руки трудового народу у формі вільно обраних Рад», однак, пізніше монополію на них оголосила партія більшовиків: «Хто не був запатентований як більшовик, той не міг уже більше бути в Радах, сприймали його як ворога народу»³¹.

Перші місяці правління більшовиків засвідчили про їх справжні цілі і методи, подібні до правління царського уряду, а саме: «більшовицькі «надзвичайки» і царська охрнка, продовольчі загони і комітети бідноти, куди обирається хто завгодно, тільки не трудящі». Форми і методи правління царського самодержавства і радянських більшовиків аналізувалися делегатами, які приходили до висновку: «Влада Радам! Геть комісародержав'я!»³².

Делегати з'їзду фронтовиків Рад і політвідділів надали принципову оцінку діяльності радянського уряду: «Радянський уряд Росії і України своїми наказами і декретами прагне будь-що забрати у місцевих Рад робітничих і селянських депутатів їх свободу

²⁹ *Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918–1921: док-ты и материалы /Серия: Крестьянская революция в России. 1902–1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 76.*

³⁰ *Там само. — С. 76.*

³¹ *Там само. — С. 80.*

³² *Там само — С. 82.*

самодіяльності. Нами не обрані, але урядом призначені політичні і різні інші комісари спостерігають за кожним кроком місцевих Рад і безпощадно розправляються з тими товаришами із селян і робітників, які виступають на захист народної свободи проти представників центральної влади. Вони називають себе робітничо-селянським урядом Росії та України, сліпо ідуть на поводу у партії комуністів-більшовиків, які у вузьких інтересах своєї партії, проводять ганебне непримириме цькування усіх інших організацій. Прикриваючись гаслом «диктатури пролетаріату», комуністи-більшовики оголосили монополію для своєї партії, вважаючи усіх інакомислячих контрреволюціонерами»³³.

Заперечуючи державу і владу, «махновці висувають нові форми громадського життя, а саме: безвладні федерації економічних організацій. Ці федерації... є лише економічними регулюючими органами, у віданні яких виробництво, товарообмін, розподіл і транспорт усєї країни». Замість регулярної армії — створена міцна Повстанська армія з виборним командним складом³⁴.

Ідея народного самоуправління, яку проповідували махновці, і спроби втілити її на практиці, захопила чималу народну аудиторію. Про це змушені заявляти представники місцевих компартійних органів: «В день святкування третьої річниці Жовтневої революції відрядженими агентами було організовано ряд мітингів у селах, водночас вони ж організували волревкоми і комнезами. Однак, підйому революційного духу у дні торжества, на жаль, не помічено. Пояснюється це різко вираженою підтримкою з боку селян Батька Махна». (Із телеграми завідувача інформаційно-інструкторським підвідділом Бердянського повіткому КП(б)У Сафронова 18.XI.1920 р.)³⁵.

Зародження, розвиток ідеї народного самоуправління у формі вільно обраних безпартійних Рад знаходило живильне підґрунтя широкої народної підтримки. Незнищенна життєдайність захоплюючого суспільного феномена, махновщина зайняла пристойну нішу в історичній пам'яті українського народу.

³³ *Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918—1921: док-ты и материалы / Серия: Крестьянская революция в России. 1902—1922 гг./Док-ты и мат-лы/ Под ред. В. Данилова, Т. Шанина/ А. Т. Капустян — ответ. сост. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 86—87.*

³⁴ *Там само. — С. 291.*

³⁵ *Там само. — С. 529.*